

Snježana Banović, Zagreb

Hrvatska drama u kontekstu komornih pozornica Drame zagrebačkog Hrvatskog narodnog kazališta od 1957. do danas

Drama jedne pozornice u uzaludnoj potrazi za prostorom stvaranja

Nakon odlaska dr. Branka Gavelle i dijela ansambla u novoosnovano Zagrebačko dramsko kazalište, HNK ostaje 1953. bez druge pozornice u Frankopanskoj ulici, koja je desetljećima služila kao "ventil" za uspješno manipuliranje s tri ansambla.

Nova uprava nacionalne kuće (Nando Roje, intendant, Mladen Bašić, direktor Opere i Mirko Perković, direktor Drame) razvija odmah nakon "odvajanja" ideju Komorne pozornice u dvorani Akademije, no otvaraju je tek četiri godine poslije, 1. ožujka 1957., pa možemo reći da od tada sve do danas traje, uz sporadične bljeskove, bezuspješna potraga za drugom pozornicom HNK-a.

Komorna pozornica otvara svoja vrata izvedbom najznačajnije drame J. P. Sartrea *Huis Clos* (*Iza zatvorenih vrata*) u režiji Vlade Habuneka, s Ervinom Dragman, Mirom Župan i Jožom Gregorinom u glavnim ulogama, koju kritika ocjenjuje kao *veliku predstavu povoljnog skladnog dojma*, pa nastavlja: *HNK traži nove metode rada, što praktično znači nove dodire s publikom i valja mu čestitati što se odlučilo na taj pothvat. Ostvari li Komorna pozornica i mali dio svojih namjera, kazališni će život u Zagrebu biti znatno obogaćen, a bit će zauvijek ispunjena jedna osjetljiva praznina.*

U to vrijeme javlja se svijest o nepovoljnom položaju domaće drame na repertoarima naših kazališta, a usto se ukazuje potreba za ažurnijim praćenjem recentne svjetske dramaturgije. U sezonama koje slijede na Komornoj pozornici prevladava suvremena

dramska riječ: Williams, Osborne, Brecht, Anouilh, Gibson, Dellaney, a njima se stidljivo pridružuju domaći dramski autori svojim djelima od kojih većina, moramo to priznati, nije preživjela sljedeća desetljeća.

U prvoj sezoni postojanja nove scene postavlja se djelo koje oslikava intimnu dramu jednog bračnog para, uvjetovanu situacijom koju su stvorili rat i okupacija. To su *Magle* Nedima Omerbegovića, koju kritika ocjenjuje kao pozitivan znak za našu suvremenu dramaturgiju, a prvom je nagradom na svom natječaju ovjenčava Radničko-kulturna prosvjetna zajednica Zagreba.

U organizaciji Udruženja dramskih umjetnika Hrvatske, a nakon 150 predstava u 60 gradova, na Komornoj pozornici gostuje Strozijeva *Igra u dvoje*, a Akademija se pridružuje *Zagrljajem* Ranka Marinkovića u izvođenju studenata Akademije, a u režiji mladoga Božidara Violača. Ranko Marinković smatra da je Violač našao pravi i jedini dobar put za uprizorenje njegove novele, put koji je *rezultat profinjelog dramaturško-redateljskog senzibiliteta.*

Ohrabrena dobrim početkom, uprava HNK-a ambiciozno najavljuje sljedeću sezonu planirajući Krležu (*Adam i Eva, Saloma*), do realizacije kojeg ne dolazi, i Marinkovića (*Zagrljaj*), ovaj put s profesionalnim ansamblom, ali opet u režiji B. Violača. Premijera će *Zagrljaja* uslijediti tek u trećoj sezoni tj. krajem 1959.

Znakovito je i širenje Drame izvan Zagreba – otvara se scena u Željezari Sisak i u Kutini, a u Zagrebu

se često koristi i dvoranama Doma JNA i Doma kulture općine Peščenica. U Sisku se predstave održavaju svakog ponedjeljka, jer postoji veliko zanimanje među radnicima Željezare kojih je 15 000. Tako, primjerice, 3. studenog 1958. Siščani bivaju oduševljeni premijerom Budakove satire o životu ljudi ličkog kraja *Na trnju i kamenju*, a odobrava je i kritičar "Večernjeg lista" koji vjeruje da će se ta komedija bez većih pretenzija sigurno ubrzo naći na repertoaru većeg broja naših kazališta.

Dobar početak Komorne pozornice izaziva i kritičare pa Vlado Mađarević u "Narodnom listu" piše poduži tekst *Smisao Komorne pozornice*, gdje ističe potrebu za kazalištem komornog, intimnijeg tipa, za koje veliki suvremeni dramatičari pišu svoje drame s malo lica, a mnogo problema, koji ne traže velike pripreme i troškove za izvođenje, ali nameću stalna scenska traženja i eksperimentalna tumačenja. *I kod nas sve više dramatičara, osobito mladih, traže na takav više ili manje avangardistički način osobni scenski izraz za svoju umjetničku viziju sukoba čovjeka u društvu*, pa sugerira da bi ih trebalo sa više smjelosti prihvaćati i izvoditi na Komornoj. U tom smislu on upozorava na poetsku dramu Vesne Parun *Marija i mornar* koja već gotovo dvije godine leži u ladicama HNK (bit će izvedena tek 1961.) i negoduje nad još jednim ciklusom T. Williamsa na Komornoj pozornici. (U 1958. izvedeno je čak šest – uglavnom jednočinki – toga pisca; očito je da su njime bili inspirirani mladi redatelji Georgij Paro i Davor Šošić.) I drugi kritičari upozoravaju na važnost što pravilnije ravnoteže između stranog i domaćeg repertoara, a ono što svi primjećuju, potiču ili hvale upravo je afirmacija glumaca i redatelja iz najmlađe generacije (D. Šošić, G. Paro, B. Violić).

Godine 1960. HNK slavi stotu obljetnicu i u toj jubilarnoj sezoni planira bogatiji i ambiciozniji program. Za natječaj domaće drame izdvaja se pola milijuna dinara (danas vrijednost oko 4 000 eura), a najavljuje se ni manje ni više rješavanje važnog problema izgradnje nove kazališne zgrade. Čak postoji i prijedlog da se adaptira i otvori zgrada bivšeg kazališta na Gornjem gradu u zgradi Gradske vijećnice, a planira se otvoriti do danas neotvoreni Kazališni muzej. Jubilarna sezona najavljuje se kao sezona domaćih ostvarenja: Cankar, Begović, Nušić, Krleža, Božić, Matković na Velikoj, a Feldman (o 40. godišnjici književnog rada), Begović, Zupan, Pleša, Diklić i Cesarec na Komornoj pozornici.

Kao i često puta u kazalištu, planira se jedno, a ostvari nešto drugo: od planiranog na Komornoj premijere doživljavaju *Devet gomolja* Mirka Božića, *Pozdrav šerifu* Arsena Diklića, *Marija i mornar* Vesne Parun, *Bez trećega* Milana Begovića, a *Čiste ruke* Jovana Hristića, Kočićev *Jazavac pred sudom* i Držićevu *Novelu od Stanca* prikazali su u čast stogodišnjice HNK-a i desetogodišnjice Akademije slušači Akademije za kazališnu umjetnost.

Najviše pažnje kritike i publike privukao je Feldmanov *Profesor Žič*, tragikomedija iz građanskog društva koja se te godine ovjenčala Demetrovom nagradom, a razlog za to vjerojatno je u Feldmanovoj želji da skrene s puta ratne tematike te u drami liberalizira kazališni izričaj i posegne po uzoru na britansku i američku suvremenu dramu za osebnim likovima koji se ne snalaze u svojoj sredini i koji su u stalnoj opoziciji prema konvencionalnim društvenim pravilima. Na istom je tragu i tekst Ivana Supeka *Na atomskom otoku*, koji se najavljuje za jubilarnu sezonu, ali premijerno izlazi tek iduće, u režiji Vjekoslava Vidoševića, a koji upozorava na sve opasnosti koje svijetu donosi mogući atomski rat. *To je humani protest protiv nauke koja se militarizirala i prostituirala u službi diktature; protiv uspavane savjesti i potisnutog osjećaja odgovornosti onih koji gradeći samoubilačko oružje vrše svoju dužnost*, napomenut će uoči premijere sam autor.

Izvan zaboravljene ratne tematike je i poetska drama Vesne Parun *Marija i mornar*, koja lamentira o problemu žene i njezinu položaju u društvu, a koji kritika ocjenjuje zanimljivim pokušajem. Riječ je o književnom djelu koje u sebi ne sadržava dovoljno sceničnosti i naprosto nas zapljuskuje bujnom rječitošću, ali zbog nedostatka dramskog u sebi ne inspirira na kazališna istraživanja koje zahtijevaju istaknuti kritičari toga doba (M. Grgičević, V. Mađarević, J. Puljizević).

Za sezonu 1961./62. v. d. direktora Drame Mirko Perković najavljuje reprizni profil repertoara zbog nedostatka sredstava, uz samo tri premijere u najavi, od kojih ostvaruje dvije (Supekov *Atomski otok* i *Okus meda* britanske spisateljice Shiley Delamney). Pritom napominje: *O samoj potrebi takve scene zaista nije potrebno govoriti, ali se sada njezino djelovanje svodi na puko egzistiranje...* Premijeru *Atomskog otoka* "Večernji list" popratio je kroz pero M. Grgičević: *Izvedba u režiji J. Gregorina* nažalost je

više oduzela negoli dodala vrijednosti ovog djela. Inzistirajući suviše na vanjskoj, bučnoj dramaturgiji i kontrastiranju junaka, ona se gotovo sva odvijala u povišenom tonu, prožeta nekom prastarom, romantičarskom poetikom.

Znakoviti su te godine i rezultati pompozno najavljanog natječaja HNK-a za dramu: članovi žirija u sastavu dr. Branko Gavella, Slavko Jan, Eli Finci, Jovan Boškovski i Davor Šošić jednoglasno odlučuju da su 124 djela prispjela na natječaj ispod prosjeka (u mnogim slučajevima jedva pismena!) te da ne postoji mogućnost dodjele nagrada. Predsjednik tog žirija dr. Branko Gavella umire već za nekoliko mjeseci, točnije u travnju 1962., što ostavlja veliku prazninu u hrvatskom kazalištu, no izgleda da je čitava sezona 1962./63. obilježena nesretnim okolnostima, naročito u HNK-u. "Vjesnik" piše: *Očita promjena nazire se u Drami HNK. Njezin je repertoar zapravo skučen, to više što gubi Komornu pozornicu. Jedini tekstovni novitet bila bi nova drama Miroslava Krleža, ali to je samo nagovještaj, pa će se životni i umjetnički jubilej tog književnika obilježiti izvedbom Lede.*

No nije samo skučeno u HNK-u. Bez novih autora i zvučnih domaćih naslova, u godini smrti Stanislavskoga ostaju sva zagrebačka kazališta, unatoč apelima svekolike kulturne javnosti za domaćom aktualizacijom naših kazališnih repertoara. Zato se igra novi komad suvremenog francuskog autora Alexandra Rivemalea *Rezervist* i filozofska drama kućnog pisca slovenskog kazališta Oder 57 Primoža Kozaka *Afera*. Iako je kritičari ocjenjuju visokom ocjenom, ta sartrovski pronicljiva i živa dinamika intelektualnih i moralnih sukoba u režiji Petra Šarčevića pretposljednja je premijera Komorne pozornice HNK-a. (Posljednja je Kiltyjev dramolet *Dragi moj lažljivče*, o prepisci G. B. Shawa i Stelle Patrick Campbell, 28. travnja 1963., u Strozijevoj režiji.) Slučajno ili ne, u isto vrijeme najavljuje se otvaranje nove pozornice u Zagrebu. Studentski centar otvara vrata eksperimentalnom kazalištu i priprema teren za Teatar ITD koji će s radom započeti za četiri godine.

Intendant HNK-a Duško Roksandić izjavit će za "Telegram": *Komorna je pozornica u svom dosadašnjem obliku odigrala značajnu ulogu, naročito u odgajanju i zapošljavanju mladih. Gotovo svi mladi redatelji na toj su pozornici položili ispite zrelosti, dobili svoje prve odlike i nagrade: Paro, Šošić, Violić,*

Vidošević, Šarčević. Njena je fizionomija bila uvjetovana činjenicom što je trebala biti druga scena Drame HNK, na kojoj je trebalo zaposliti što veći broj glumaca i prema njima stvarati repertoar, kako bismo im omogućili ne samo da igraju, nego da se i umjetnički izjavljavaju, što je bilo neophodno. To je uvjetovalo i njenu dosadašnju djelatnost i fizionomiju. Iznijet će on tom prigodom i ambiciozne planove: Adaptirat ćemo je, preurediti pozornicu i dvoranu, stvoriti novi ambijent i na njoj u idućoj sezoni izvoditi isključivo djela suvremenih jugoslavenskih autora...

Toj se ideji priklanja i novoizabrani v. d. direktora Drame Georgij Paro koji obećava sezonu bogatu domaćim tekstovima – spominju se tu Krleža (nikad izveden), Ličina, Grgić, Hristić... – a pregovara se s nekim istaknutim domaćim dramskim piscima, primjerice s Mirkom Božićem, te se raspisuje natječaj kao pokušaj animiranja domaćih dramskih pisaca zbog kojih se nova scena i otvara.

Zbog toga se udružuju HNK, ZDK i AKU (omjer 4 – 2 – 1) pa se 18. veljače 1964. otvara Zagrebački kazališni studio, ali ne s predstavom domaćeg autora, nego svečanom akademijom! Na njoj se najavljuje tjedan novih predstava (*Hranjenik* M. Grgića, *Orest* J. Hristića, Hadžićev *Dijalog za žive*, te gostovanja zagrebačke "Komedije", beogradskih, ljubljanskih i sarajevskih dramskih ansambala, organiziraju se okrugli stolovi, razgovori, objavljuju novinski članci i najavljuju gosti iz svih bratskih republika i pokrajina, a cijeli se projekt ocjenjuje kao *ostvarenje žarišta kazališne umjetnosti u Zagrebu*. No, kritika ne misli tako – više nego skromnim početkom ocjenjuje Grgićevu epizodu iz koncentracijskog logora, malo je benevolentnija prema Hristiću, a Hadžića jedva smatra pokušajem. Na otvaranju se posebno ističe pledoaje Koste Spaića koji između ostalog uzvikuje: *Želimo, trebamo pjesnika! Neka nam riječ bude i nespretna i mucava, ali neka bude hrabra! To od nje zahtijevamo!*

Repertoar se nastavlja po planu: *Nježne pjesme andela* Jovana Ličine (komad na tragu američke dramaturgije o odnosima unutar obitelji), ali se javljaju i prve dubioze. Tako Jozo Puljizević piše u "Telegramu": *Do sada možda najveća šansa suvremenom domaćem dramskom autoru, ali i istovremeno i latentna opasnost za domaće dramsko stvaralaštvo. Zbog preširoko otvorenih vrata na scenu su doputovali i takvi tekstovi koji inače nikako ne bi mogli doći*

u kazalište ako se rukovodimo normativnim kriterijem. Petar Selem, kritičar "Mladosti", pita se: *Pozornica je tu, a drama? I dodaje: Fama o dramama u ladicama nestaje. A ako ih i ima, bolje je da se takve ladice zaključaju, a ključevi ostanu na sigurnom mjestu.*

Uskoro u HNK-u slijede ostavke vodećih ljudi (Roksandić, Paro, Vuljević, Biđin), a njihovim se odlaskom gasi i ideja domaćeg teksta kao okosnice Zagrebačkog kazališnog studija. Na njihova mjesta dolaze M. Božić, I. Ivanac, N. Bareza i S. Kastl koji ambiciozno najavljuju 15 – 18 dramskih premijera što je više nego dvostruko od prethodnih sezona. Kritičari tu sezonu već unaprijed ocjenjuju prijelomnom, a pod imenom Mala scena HNK na Trešnjevci izvodi Albeejevu dramu *Tko se boji Virginije Woolf*, zatim Millerov *Slučaj u Vichyju*, Beckettove *Divne dane* i potpuno se orijentira na suvremenu svjetsku dramaturgiju. Darko Gašparović piše u "Studentskom listu" (1966.): *Čini se da Mala scena HNK polako, ali sigurno nalazi svoj put i svoju ulogu u našem kazališnom životu.*

U travnju iste godine premijerno se odigrava dramski prvijenac A. Šoljana, *Lice*, prvotno pisan za radio, a u režiji Nikole Vončine, koji ponovno stavlja na dnevni red suvremeni domaći izričaj. No, kritičar P. Selem ne smatra taj slučaj unapređenjem suvremenog domaćeg dramskog korpusa: *Odluku Drame HNK da pruži na svojoj Komornoj pozornici priliku scenskog iskušavanja jednom književniku mlađe generacije i jednom mladom redatelju treba u principu pohvaliti. Za obojicu bi međutim bilo možda sretnije da je književnik u svom prvom koraku na sceni bio vođen iskusnijim režiserom, a režiser suočen s dramaturški koherentnijim tekstom.*

Sljedeće sezone HNK najavljuje obnovu zgrade, a cijela Drama seli u RANS Moše Pijade, stapaju se ideje Velike i Male scene, a evidentno je da HNK gubi trku s mladim Teatrom ITD koji osvaja naziv *nove kazališne činjenice*. Najave su ipak ambiciozne, unatoč nedostatku prostora, sezona 1967./68. održava se na životu, obnova zgrade usporeno teče gutajući novac i desetine stranica novinskog prostora o opravdanosti cijelog projekta. Zato uprava na velika zvona najavljuje nova djela Krleže, Marinkovića, Matkovića, a za potrebe Kazališnog kluba aktivira se (u doba intendanture K. Spaića) prostor velike pokusne dvorane na drugom katu te se sklapaju famozni

samoupravni sporazumi o suradnji s kazalištem u Varaždinu, dvoranom Lisinski, RANS-om Moše Pijade, a nešto poslije i s DDT-om Trešnjevka, Dubrava, Ko-privnica, Pula, Rijeka...

Krajem sedamdesetih dolazi do još jednog vala domaćih pisaca: Kazališni klub definitivno se zbog vatrogasnih mjera seli iz dvorane za pokuse u prostor ansambla LADO, i dok mediji ističu veliku krizu repertoara u HNK-u, a hvale napore Gavelle i Teatra ITD, HNK daje priliku piscima mlađe generacije koje sve veže zagrebački krug i tzv. proza u trapericama, a koja se adaptira za scenu. Za kazalište adaptiraju svoja prozna djela B. Glumac, I. Ivanac, Z. Majdak, P. Pavličić. Time se stvara nova fizionomija Komorne pozornice *za mladu publiku koja će se putem kazališnog kluba pripremati i za složenije doživljaje na velikoj pozornici.*

U osamdesetim i devedesetim predstave koje se vode pod pojmom mala scena (Scena Moše Pijade, Stalna scena Moše Pijade, Noćna scena Post Scriptum, Mala scena) sporadične su i ovisne o idejama i estetikama pojedinih direktora Drama: neki od njih pod tim pojmom shvaćali su putne predstave koje su putovale širom svijeta, ali su se u Zagrebu vidjele rijetko ili nikad, a neki su zaboravljali gotovo polustoljetnu ideju dramske pozornice i vjerovali vlasti koja je u predizbornim kampanjama samo obećavala (nova scena ispod zgrade HNK-a?!). Od svega nabrojenog nije se naučilo u pedeset godina gotovo ništa – svi znamo da HNK-u nedostaje druga pozornica koja bi njegovala uglavnom domaću i suvremenu dramsku riječ, davala prigodu mladim redateljima i glumcima, no nitko nije dovoljno s(p)retan da tu polustoljetnu ideju i ostvari.

U ovom je tekstu najmanje bilo riječi o afirmaciji hrvatske drame na Komornim pozornicama HNK-a iz vrlo prozaičnog razloga: osim bljeskova u šezdesetima, nije je ni bilo, barem ne u mjeri koju bismo očekivali kad pročitamo naslov samog teksta. Pisci koji su imali što reći govorili su to s velike scene HNK-a i vjerojatno ih "mala" nije zanimala, a pisci koji su imali komornije kazališne ideje odlazili su u Gavellu, Teatar ITD, kasnije ZKM. Njih očito nije volio HNK.

Zato riječi Koste Spaića izrečene na otvaranju Zagrebačkog kazališnog studija daleke 1964. i danas zvuče istinito i proročanski. Valjalo bi ih poslušati i ostvariti u nekoj od sljedećih sezona.